

O'ZBEK XALQ PEDAGOGIKASINING ILMIY-NAZARIY MUOMMOLARI

Shomirova E'zoza Davronovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalq pedagogikasining shakllanish manbalari, uning tarixiy ildizlari hamda zamonaviy pedagogika fanidagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Xalq pedagogikasi asrlar davomida xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, an'analar, og'zaki ijodi, marosim va udumlari orqali shakllangan tarbiya tizimi sifatida jamiyat taraqqiyotida muhim rol o'ynab kelgan. Maqolada xalq pedagogikasining asosiy tushunchalari, tarbiyaviy g'oyalari va metodlari yoritilib, ularning bugungi ta'lim jarayoniga integratsiya qilish masalalari muhokama qilinadi.

Shuningdek, tadqiqotda o'zbek xalq pedagogikasining ilmiy-nazariy muammolari, jumladan, uning terminologik asoslarini aniqlash, manbalarni tizimlashtirish, zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg'unlashtirish hamda amaliyotga tatbiq etishdagi muammolar tahlil etiladi. Xalq pedagogikasining milliy tarbiya tizimini boyitishdagi ahamiyati, yosh avlodda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishdagi roli alohida ta'kidlanadi. Maqola natijalari xalq pedagogikasini ilmiy asosda rivojlantirish va ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek xalq pedagogikasi, milliy tarbiya, ilmiy-nazariy muammolar, xalq og'zaki ijodi, tarbiyaviy an'analar, pedagogik meros, ma'naviy-axloqiy tarbiya.

Аннотация: В статье научно-теоретически анализируются источники формирования узбекской народной педагогики, её исторические корни и место в современной педагогической науке. Народная педагогика как система воспитания, сформировавшаяся на основе образа жизни, обычаев, традиций, устного народного творчества и обрядов, на протяжении веков играла важную роль в развитии общества. В работе раскрываются основные понятия, воспитательные идеи и методы народной педагогики, а также рассматриваются вопросы их интеграции в современный образовательный процесс.

Особое внимание уделяется научно-теоретическим проблемам узбекской народной педагогики, таким как уточнение терминологической базы, систематизация источников, согласование с современными педагогическими концепциями и трудности внедрения в практику. Подчеркивается значение народной педагогики в обогащении национальной системы воспитания и формировании духовно-нравственных качеств подрастающего поколения. Результаты исследования могут быть использованы при разработке методических рекомендаций по дальнейшему

развитию народной педагогики и её эффективному применению в образовательной деятельности.

Ключевые слова: *узбекская народная педагогика, национальное воспитание, научно-теоретические проблемы, устное народное творчество, воспитательные традиции, педагогическое наследие, духовно-нравственное воспитание.*

Abstract: *This article provides a scientific and theoretical analysis of the formation sources, historical roots, and the role of Uzbek folk pedagogy in modern pedagogical science. Folk pedagogy, as an educational system formed through traditions, customs, oral folklore, and rituals, has played an important role in the moral and social development of society for centuries. The paper examines the main concepts, educational ideas, and methods of folk pedagogy, as well as the issues of integrating them into the contemporary educational process.*

Special attention is paid to the scientific and theoretical problems of Uzbek folk pedagogy, including the clarification of its terminology, systematization of sources, harmonization with modern pedagogical concepts, and difficulties in practical implementation. The significance of folk pedagogy in enriching the national education system and fostering moral and ethical values in the younger generation is emphasized. The findings of the study contribute to the development of methodological recommendations for the further advancement of folk pedagogy and its effective application in educational practice.

Keywords: *Uzbek folk pedagogy, national education, scientific and theoretical problems, oral folklore, educational traditions, pedagogical heritage, moral and ethical education.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar sharoitida milliy qadriyatlar, an'analar hamda xalqning boy pedagogik merosini asrab-avaylash va zamonaviy ta'lim tizimiga uyg'unlashtirish masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Har bir xalqning tarbiya tizimi, avvalo, uning tarixiy tajribasi, madaniy merosi, urf-odatlar va ma'naviy qarashlari bilan chambarchas bog'liqdir. Shu jihatdan, o'zbek xalq pedagogikasi asrlar davomida shakllangan, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan tarbiyaviy tajribalar majmui sifatida milliy pedagogika fanining muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Xalq pedagogikasida mujassam bo'lgan insonparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr kabi fazilatlar bugungi ta'lim-tarbiya jarayonida ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Mustaqillik yillarida O‘zbekiston ta’lim tizimida milliy qadriyatlar va ma’naviy merosga asoslangan tarbiya konsepsiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilandi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda so‘nggi yillarda qabul qilingan strategik hujjatlarda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, xalqning boy madaniy merosidan samarali foydalanish zarurligi alohida ta’kidlanadi. Bu jarayonda o‘zbek xalq pedagogikasining ilmiy asoslarini chuqur o‘rganish, uning nazariy konsepsiyalarini ishlab chiqish va zamonaviy pedagogik tizim bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek xalq pedagogikasi – xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, marosimlari, og‘zaki ijodi, maqol va matallari, ertak va dostonlari, udumlari hamda an‘analari mujassam bo‘lgan tarbiyaviy g‘oyalar majmuidir. Ushbu boy merosda shaxsni har tomonlama kamol toptirish, jamiyatda munosib o‘rin egallashga tayyorlash, axloqiy-ruhiy barkamollikni ta’minlashga qaratilgan ko‘plab pedagogik qarashlar mavjud. Biroq xalq pedagogikasining mazmunini ilmiy asosda tizimlashtirish, uning metod va vositalarini aniqlash, terminologik bazasini ishlab chiqish hamda zamonaviy ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari hali to‘liq yechimini topmagan dolzarb muammolardan biri bo‘lib qolmoqda.

Bugungi kunda pedagogika fanida xalq pedagogikasini mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida rivojlantirish, uning nazariy asoslarini yaratish va amaliyot bilan uyg‘unlashtirish zarurati tobora ortib bormoqda. Chunki zamonaviy ta’lim jarayonida shaxsning faqat bilim va ko‘nikmalarini emas, balki uning ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, xalq pedagogikasida jamlangan tarbiyaviy tajribalar zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashganda, yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashda katta imkoniyatlar yaratadi.

Shu bilan birga, o‘zbek xalq pedagogikasining ilmiy-nazariy muammolari qatoriga uning tarixiy manbalarini aniqlash, folklor va etnografik materiallarni pedagogik nuqtai nazar dan tahlil qilish, xalq tarbiyasining asosiy tamoyillari va qonuniyatlarini belgilash kabi masalalar kiradi. Ayrim tadqiqotlarda xalq pedagogikasi tushunchasining mazmuni turlicha talqin qilinishi, uning metodologik asoslarining yetarli darajada ishlab chiqilmagani ushbu sohada izchil ilmiy yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, xalq pedagogikasini zamonaviy ta’lim dasturlariga integratsiya qilish, maktab va oilaviy tarbiya tizimida undan samarali foydalanish yo‘llarini ishlab chiqish ham dolzarb vazifalardan biridir.

Mazkur maqolaning maqsadi o‘zbek xalq pedagogikasining ilmiy-nazariy muammolarini aniqlash, uning asosiy tushunchalari va tarbiyaviy g‘oyalarini tahlil qilish, shuningdek, xalq pedagogikasini zamonaviy ta’lim jarayoniga tatbiq etishning metodik asoslarini yoritishdan iboratdir. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, xalq pedagogik merosini chuqur o‘rganish va undan samarali foydalanish yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, ularning ma’naviy

immunitetini mustahkamlash va globallashuv sharoitida milliy o'zlikni saqlab qolishga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishda olib boriladigan ilmiy izlanishlar milliy pedagogika fanining rivojlanishiga, ta'lim-tarbiya tizimining sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishiga muhim hissa qo'shadi.

ASOSIY QISM

O'zbek xalq pedagogikasi xalqning asrlar davomida to'plagan tarbiyaviy tajribasi, hayotiy qarashlari va ma'naviy qadriyatlari asosida shakllangan boy pedagogik merosdir. U xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, an'analar, marosimlari, og'zaki ijodi hamda kundalik hayot faoliyatida mujassam bo'lgan tarbiyaviy g'oyalar majmuasini o'z ichiga oladi. Xalq pedagogikasida shaxsni jismoniy, aqliy, axloqiy va mehnat tarbiyasi asosida kamol toptirish muhim o'rin egallaydi. Bu jihatdan xalq tarbiyasi qadimdan yosh avlodni jamiyatda munosib o'rin egallashga, vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, halollik va kattalarga hurmat ruhida tarbiyalashga qaratilgan tizimli jarayon sifatida qaraladi.

Xalq pedagogikasining ilmiy-nazariy asoslarini o'rganishda uning manbalarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Asosiy manbalar sifatida xalq og'zaki ijodi namunalari – ertaklar, dostonlar, afsonalar, maqol va matallar, topishmoqlar, qo'shiqlar, shuningdek, milliy marosimlar, urf-odatlar va an'analar xizmat qiladi. Ushbu manbalarda xalqning axloqiy me'yorlari, tarbiyaviy qarashlari va hayotiy tajribasi mujassam bo'lib, ular yosh avlodni tarbiyalashda muhim pedagogik vosita vazifasini bajaradi. Biroq ushbu boy materiallarni ilmiy nuqtai nazardan tizimlashtirish, ularning tarbiyaviy mazmunini aniqlash va umumlashtirish hali ham muayyan metodologik muammolarni keltirib chiqarmoqda.

O'zbek xalq pedagogikasining muhim ilmiy-nazariy muammolaridan biri uning terminologik bazasini aniqlash masalasidir. "Xalq pedagogikasi", "etnopedagogika", "milliy tarbiya" kabi tushunchalarning mazmuni va o'zaro munosabatlari turli tadqiqotlarda turlicha talqin qilinadi. Ayrim olimlar xalq pedagogikasini etnopedagogikaning tarkibiy qismi sifatida ko'rsatsa, boshqalari uni mustaqil ilmiy yo'nalish deb hisoblaydilar. Bu esa mazkur sohada yagona ilmiy yondashuv va aniq tushunchalar tizimini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Xalq pedagogikasining nazariy asoslarini ishlab chiqishda uning tarbiyaviy tamoyillari va qonuniyatlarini aniqlash alohida ahamiyat kasb etadi. Xalq tarbiyasida tarbiya uzluksizligi, avlodlar davomiyligi, shaxsni har tomonlama kamol toptirish, jamiyat manfaatlari bilan uyg'unlik kabi tamoyillar yetakchi o'rin tutadi. Shuningdek, xalq pedagogikasida oila, mahalla va jamoaning tarbiyadagi o'rni muhim hisoblanadi. Oila muhitida shakllanadigan dastlabki axloqiy tushunchalar, mehnat ko'nikmalari va ma'naviy qadriyatlar shaxs kamolotining poydevorini tashkil etadi. Mahalla va jamoa esa tarbiya jarayonini ijtimoiy muhit bilan uyg'unlashtirishda muhim vazifa bajaradi.

Xalq pedagogikasining yana bir muhim jihati – uning metod va vositalaridir. Tarbiyaviy jarayonda nasihat, ibrat, maqol va matallar, ertak va dostonlar, marosimlar va udumlardan keng foydalanilgan. Ushbu vositalar orqali yosh avlodga axloqiy me’yorlar, ijtimoiy xulq-atvor qoidalari va hayotiy tajribalar singdirilgan. Masalan, ertaklarda ezgulik va yovuzlik o’rtasidagi kurash, mehnatsevarlik va adolat g’oyalari targ’ib qilinsa, maqol va matallarda qisqa va lo’nda shaklda hayotiy donolik ifoda etilgan. Biroq zamonaviy ta’lim jarayonida ushbu metod va vositalardan foydalanishning samarali yo’llarini ishlab chiqish, ularni yoshlarning yosh va psixologik xususiyatlariga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy muammolardan biri bo’lib qolmoqda.

Zamonaviy pedagogika fanida xalq pedagogikasini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish masalasi ham dolzarb hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo’naltirilgan ta’lim va innovatsion texnologiyalar ustuvor bo’lib, xalq pedagogikasi an’anaviy shaklda emas, balki zamonaviy metodlar bilan uyg’unlashtirilgan holda qo’llanilishi lozim. Masalan, interfaol metodlar, loyihaviy faoliyat, muammoli ta’lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida xalq og’zaki ijodi namunalarini tahlil qilish, tarbiyaviy vaziyatlarni modellashtirish mumkin. Bu esa xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Shu bilan birga, xalq pedagogikasini ilmiy asosda rivojlantirishda uning tarixiy taraqqiyot bosqichlarini aniqlash muhimdir. Qadimgi turkiy davr, islomiy uyg’onish davri, temuriylar zamoni va keyingi bosqichlarda shakllangan tarbiyaviy qarashlar o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lib, ularni izchil o’rganish milliy pedagogika tarixini tiklashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Abdurauf Fitrat kabi mutafakkirlarning asarlarida xalq tarbiyasi g’oyalari chuqur ifodalangan bo’lib, ularni zamonaviy talqin qilish muhim ilmiy vazifalardan biridir.

Natijada, o’zbek xalq pedagogikasining ilmiy-nazariy muammolarini hal etish milliy ta’lim tizimini boyitish, yosh avlodni ma’naviy barkamol qilib tarbiyalash va milliy o’zlikni mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu yo’nalishda olib boriladigan tadqiqotlar xalq pedagogikasining nazariy asoslarini yanada chuqurlashtirish, uning metodik tizimini takomillashtirish va ta’lim amaliyotiga samarali tatbiq etish imkonini beradi.

XULOSA

O’tkazilgan ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko’rsatadiki, o’zbek xalq pedagogikasi xalqning ko’p asrlik tarbiyaviy tajribasi, ma’naviy merosi va hayotiy qarashlariga tayangan holda shakllangan boy pedagogik tizimdir. Ushbu meros yosh avlodni jismoniy, aqliy va axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalashda muhim manba bo’lib xizmat qiladi. Xalq pedagogikasida mujassam bo’lgan insonparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, halollik,

kattalarga hurmat va kichiklarga mehr kabi fazilatlar bugungi zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlanganki, o'zbek xalq pedagogikasining ilmiy-nazariy muammolari, avvalo, uning terminologik asoslarini aniqlash, manbalarni tizimlashtirish, metod va vositalarini ilmiy asosda umumlashtirish hamda zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan uyg'unlashtirish zarurati bilan bog'liqdir. Xalq pedagogikasini mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida rivojlantirish uchun yagona metodologik yondashuvni shakllantirish, xalq tarbiyasining asosiy tamoyillari va qonuniyatlarini aniqlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, xalq pedagogikasini zamonaviy ta'lim tizimiga tatbiq etish masalasi ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. An'anaviy tarbiyaviy vositalarni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish, fanlararo integratsiya asosida qo'llash va yoshlarning yosh hamda psixologik xususiyatlariga moslashtirish xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Bu esa o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, ma'naviy immunitetni mustahkamlash va globallashtirish sharoitida milliy qadriyatlarni asrab-avaylashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek xalq pedagogikasining ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o'rganish va uni zamonaviy ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etish milliy pedagogika fanining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu yo'nalishda olib boriladigan izlanishlar yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash, ta'lim-tarbiya tizimini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida boyitish hamda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shadigan barkamol shaxslarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi." – Toshkent, 1997.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Jo'rayev R., Mirzayev M. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
6. To'xtasinov M. Xalq pedagogikasi asoslari. – Toshkent: Sharq, 2016.
7. Qodirov B., Abdurahmonov A. Milliy tarbiya va xalq pedagogikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
8. Hasanboyeva O., Xudoyqulov M. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

9. Abdullayev A. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi va tarbiya masalalari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017.
10. Yo‘ldoshev J. Milliy tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Universitet, 2020.
11. Ergashev S. Etnopedagogika asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
12. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2014.
13. Fitrat A. Tanlangan asarlar. Pedagogik qarashlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
14. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Milliy tarbiya konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
15. Ismoilova Z. Xalq an’analari va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: Sharq, 2018.
16. Rahmonov O. O‘zbek xalq pedagogikasining nazariy asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
17. Tursunov N. Pedagogika tarixidan ma’ruzalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
18. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi to‘g‘risida”gi qaror. – Toshkent, 2019.